

MİLLÎ BİLİNCİN BİR ASIRLIK DEVİNİMİ: HALİME KAPTAN VE VATAN YAHUT SİLİSTRE

A CENTURY OF NATIONAL CONSCIOUSNESS: HALİME KAPTAN AND VATAN YAHUT SİLİSTRE

Hamza HAVUZ*

Öz

Millî bilinç, bireyin var olduğu toplumu tanıması ve kendine bir yer edinmesini ifade eder. Bu bütünlüğün varlık nedeni, mevcut yaşam tasarımını oluşturan değerler dizgesini ve bu bilincin oluşturduğu birlik ve beraberliğin bireyin duyu dünyasında kalıcı bir hâle gelecek şekilde yer edinmesini sağlamaktır. Yazarlar ve yaratıcısı oldukları eserler, bağlı oldukları milletin ortak değerlerini yansıtarak toplumların doğrudan ya da dolaylı olarak sözcüsü olma niteliğini taşırlar. Türk edebiyatının bazı dönemlerinde millî bilincin merkeze alındığı kimi eserler vücuda getirilmiştir. *Halime Kaptan* ve *Vatan Yahut Silistre* adlı eserlerin ortak izleklerinden biri millî bilinçtir. Namık Kemal tarafından 1872 yılında yazılmış olan *Vatan Yahut Silistre* adlı tiyatro eseriyle, Rıfat Ilgaz'ın 1972 yılında yayımladığı *Halime Kaptan* romanı, toplumun millî bilincine ilişkin bir asırlık süre içindeki devinimini karşılaştırmaya olanak tanır. Çalışmada, bu iki eser üzerinden millî bilincin ve bu bilinci var eden değerlerin zamanla gösterdiği gelişim ve dönüşümün izleri kurgusal düzlemde incelenmiştir. Karşılaştırmaya dayanan değerlendirmeler sonucunda, çalışmaya konu olan iki eserdeki millî bilinci oluşturan kimi temel değerlerin bir asırlık zaman dilimine meydan okuduğu, kolektif şuurun karşısında duran bazı davranış ve düşüncelerin tarihin her döneminde çeşitli değer çatışmalarına yol açtığı, bu fikir ayrılıklarının ise uzun vadede toplumun pozitif gelişimine katkı sunduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Millî Bilinç, Karşılaştırma, Vatan Yahut Silistre, Halime Kaptan.

Abstract

National consciousness refers to the individual's recognition of the society in which he/she exists, and his/her acquisition of a place for himself/herself. The reason for the existence of this unity is to ensure that the set of values that constitute the current life design and the unity and solidarity formed by this consciousness take a permanent place in the sensory world of the individual. Writers and the works they create reflect the common values of the nation to which they belong and are the direct or indirect spokespersons of societies. In some periods of Turkish literature, some works have been created in which national consciousness is at the center. One of the common themes of Halime Kaptan and Vatan Yahut Silistre is national consciousness. The theater work Vatan Yahut Silistre, written by Namık Kemal in 1872, and the novel Halime Kaptan, published by Rıfat Ilgaz in 1972, allow for a comparison of the movement of the society within a century regarding national consciousness. In this study, the traces of the development and transformation of national consciousness and the values that create this consciousness over time are analyzed on the fictional plane through these two works. As a result of the evaluations based on comparison, it is understood that the basic values that constitute the national consciousness in the two works subject to the study challenge the time period of a century, that some behaviors and thoughts that stand against the collective consciousness lead to various value conflicts in every period of history, and that these disagreements contribute to the positive development of society in the long run.

Keywords: National Consciousness, Comparison, Vatan Yahut Silistre, Halime Kaptan.

* Doktora Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, (hamzahavuz55@gmail.com) ORCID ID: 0000-0002-6957-151X

This article was checked by Turnitin.

Makale Gönderim Tarihi: 30. 11. 2023

Makale Kabul Tarihi: 25.12.2023

Giriş

Tabiatın bir parçası olan insanoğlunu diğer bütün varlıklardan ayıran önemli özelliklerden biri, “başka yer ve zamanlara” ait bilgi birikiminden örülü ortak bir “tarih”e sahip oluşuyla açıklanmaktadır.¹ Bu aktarımı sağlayan temel dinamik ise bilinçtir. “Bilincin sahip olduğu tarihsel, psikolojik, felsefî ve kavramsal temeller bir yana bırakıldığında günlük dilde “bilinçlilik”, *uyanıklık hali*, *uyaranlara tepki verme yeteneği*, *dikkat* ya da *farkındalık* gibi pratik ifadelerle tekabül etmektedir.”² Millî bilinç bir ulusa bağlı olan bireyin, bütüne karşı duyduğu aidiyetlik hissini ifade edilen bu görüşteki *farkındalık* ve aidiyetlik ilişkisine dayanmaktadır. Aidiyetlik hissini sağlayan temel göstergeler toplumun geçmiş, bugün ve geleceğini kapsayan ayrılmaz bir zaman bütünlüğüne sahiptir. Zira geçmişte yaratılmış olan ortak değerler, bireyi bugüne bağlamanın yanı sıra, geleceğe de yönlendirir.

Millî bilincin özel işaretleyicisi olan “toplumsal kimlik”, genel bir yaklaşımla, “ortak bir simgesel sisteminin kullanımı ile ulaşılan ortak bilgi ve belleğe katılım”³ şeklinde tanımlanmaktadır. Çoğu ulus, millî bilincin toplumu oluşturan bireylere kazandırılmasında sistemli bir yol izler. Bu yolların en yaygını, temel eğitim kademelerinden itibaren müfredatlara dahil edilen dersler vasıtasıyla doğrudan veya içeriklere işlenmiş olan alt metinlerle verilmeye çalışılmasıdır. Türk eğitim sisteminin ilgili eğitim kademelerinde hâlen verilmekte olan “Sosyal Bilgiler” dersi üzerinde, millî bilincin oluşmasındaki etkiye ilişkin yürütülmüş olan çalışmanın⁴ sunduğu veriler bu görüşü destekler niteliktedir. Diğer bir etkin yol, herhangi bir özel amaçla kurgulanmış olup olmadığına bakılmaksızın sanat ve edebiyatın zamanla kazandığı ortak yansıtıcı formudur. Herhangi bir dünya toplumunda üretilmiş olan eser, nitelik bakımından “anlatım tarzı, seçilen malzemeler ve temalar”a bağlı olarak kullanılan bazı ortak “kişilik tasvirleri ve kavramsallaşmış bakış açıları” taşır.⁵ Aralarında bir asırlık zaman dilimi olmasına karşın çalışmaya konu olan her iki eserde, bu durum açık şekilde görülmektedir.

*Halime Kaptan*⁶ ve *Vatan Yahut Silistre*⁷ adlı eserlerin ortak izleklerinden biri millî bilinçtir. İki eserde yer alan asıl kahramanların yaşam tasarımları, inanmış oldukları değerler doğrultusunda hareket etmeye dayalıdır. Bu hareket alanı hepsi için toplumun kolektif şuurunda yer alan bütün kabullerin kesin bir surette esas alınması şeklinde ifade edilemez. Zira bazı noktalarda toplumun kimi değerleriyle taban tabana zıt düşen radikal kararlar alabilmişlerdir. Fakat bu karşı duruşlar dahi millî bilincin ön plana çıktığı bir merkezdedir. Kahramanların benlikleri büyük oranda mikro çevrede aile ve sevgili, makro boyutta ise toplumun geri kalanı için yaşamak ve bu uğurda mümkün olduğu ölçüde mücadele etmek üzerine kuruludur.

Her iki eserin asıl kahraman kadrosu büyük oranda kadınlar üzerine kuruludur. Kadınların olay örgüsü içinde geçirdikleri dönüşüm, çalışmaya konu olan eserlerin ana çatısını oluşturmaktadır. Bir diğer ortak eğilim çatışma unsurlarında görülür. Kadın, kendi kimliğine atfedilmiş olan değerlerin önemli bir bölümünü toplum adına yeniden tanımlar. Bu noktada her iki eserin olay akışında kadın kahramanlara büyük bir hareket alanı tanınmıştır. Aynı boyutta olmamakla birlikte her iki eserin olay zamanı ise millî bir mücadelenin yürütüldüğü, cephe önü ve gerisinde eş zamanlı olarak toplumun her kesimine yansımış yoksulluk ve yoksunluk içinde cereyan eder.

¹ Günay Karaağaç, *Dil Tarih ve İnsan*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s.1.

² Mehtap Doğan, “Bilincin Doğasına Yönelik Beş Temel Yaklaşımın Bir Değerlendirmesi”, *MetaZihin, Yapay zeka ve Zihin Felsefe Dergisi*, Sayı: 1, Haziran 2018, s. 21-55.

³ Jan Assmann, *Kültürel Bellek*, (Çev. Ayşe Tekin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001.

⁴ Salih Uslu, *İlköğretim okulları II. kademedeki sosyal bilgiler dersinin millî bilincin oluşmasındaki etkisi*, Niğde Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde 2011.

⁵ Vedi Aşkaroğlu, “Dede Korkut Hikâyelerinden Dirse Han Oğlu Buğaç Han Anlatısı Üzerine Simgesel / Arketipsel Bir Çözümleme”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (17), 2013, 120-132.

⁶ Rıfat Ilgaz, *Halime Kaptan*, Kültür Yayınları, Ankara 2010.

⁷ Namık Kemal, *Vatan Yahut Silistre*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2019.

Vatan Yahut Silistre

Namık Kemal'in *Vatan Yahut Silistre*⁸ adlı 4 perdelik tiyatro eseri, 1853 yılındaki Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki Kırım Savaşı'nda gerçekleşen tarihî olaylardan esinlenerek yazılmıştır. Tanpınar, eseri tür ve içerik olarak iki düzlemde ele alır: "*Silistre'nin asıl kahramanı Zekiye'dir. Zekiye, harbe gönüllü giden sevgilisinden uzak kalmamak için onun peşinden gider ve orada babasını bulur. Bu piyesin sahnelerindeki hareketsizliğe rağmen, heyet-i umumiyesinde bir nevi kuvvet ve güzellik vardır. Bilhassa asıl adı Ahmet olan Sıtkı Bey, belki Namık Kemal'in en muvaffak ibdaıdır. Yazık ki, burada Namık Kemal, asıl büyük piyes mevzuunu görmeden gelir.*"⁹. Eserin olay örgüsü, Kırım Savaşı'na katılmak üzere gönüllü asker olan İslam Bey ile kılık değiştirerek onun peşi sıra giden Zekiye adlı 17 yaşındaki genç bir kızın etrafında şekillenir.

Eserdeki yaşam tarzları bireylerin taşıdıkları iki ülkü üzerine odaklanır; aşk ve vatan. Kahramanların aşk ve vatan arasındaki tercihleri kutsallaştırılır. Bu kutsiyet eserin başkahramanlarından biri olan İslam Bey'in idealize edilmiş bir tip olarak algılanmasına neden olur. Eserin tiyatro yapıtı olması nedeniyle içindeki vaka zamanındaki sosyal hayat yapısına çok az yer verilir. İslam Bey'in gönüllü olarak askere gitmek için hazırlanmakta olan askerlere yaptığı konuşma içerisinde geçen yoksulluk kavramının dışında, cephe gerisindeki sosyal yaşama ilişkin veriler saptanamaz. Oyun, vatan sevgisi etrafında şekillenirken Silistre Kalesi vatanın bir simgesi olarak çizilmiş, yapıtın ana karakterleri olan İslâm Bey ve Zekiye ise vatan sevgisinin birer sembolü haline getirilmişlerdir.¹⁰

Vatan aşkıyla yanıp tutuşan İslam Bey'in bütün bilinci kademeli olarak izleyici/okuyucu karşısında ulvileştirilir. Zekiye, İslam Bey'den gelen aşk mektubunu aldıktan sonra hayata dair büyük umutlar beslemeyen duyu dünyası aydınlanmış, yaşama tutunmaya dair bir erek kazanmıştır. İslam Bey pencereden bir süre Zekiye'nin kendisiyle olan konuşmasını sessizce dinler. Sonra dayanamayarak açık olan penceresinden içeri girer ve "ayrılacağız" der. Bu bölümde "senden başka kimsem kalmadı" diyen Zekiye'nin maddi aşkı, İslam Bey'in vatan aşkına yenik düşer. Zekiye, İslam Bey'in gönüllü olarak katılmak istediği savaş için hayatını ortaya koyar. İslam Bey'in gitmeden önce kendisini öldürmesini, bunu yapmaması halinde ise kendi canına kıyacağını söyler. İslam Bey, tüm bu adanmışlığın karşısında Zekiye'ye olan benzer duygularını ifade ederek "ne olursa olsun gideceğim" der. Zekiye erkek giysileri giyerek İslam Bey'in arkasından gider. Savaşa katılmak isteyen gönüllüler arasında kaleye varır. Bir çarpışma sırasında yaralanan İslam Bey'e aylarca bakar. Sıtkı Bey'in düşman cephanesini havaya uçurma görevi karşısında Zekiye gönüllü olarak İslam Bey'e eşlik eder. Her şeyin yolunda gitmesinin ardından ikisi de sağ salim geri döner. Sıtkı Bey'in Zekiye'nin babası olduğu anlaşılır ve evlenirler.

İslam Bey'in millî bilinci birbirini çok seven iki insanın aşkını bastırır. Zekiye'nin bütün toplumsal algıya karşı duran çıkışı, başlangıçta sade bir aşk iken mücadelenin içine katılmasıyla birlikte İslam Bey'e olan aşkı vatan aşkıyla bütünleşerek eserin ilk başından itibaren vatan sözcüsü olan İslam Bey'in yanında başka bir bilinç katmanı daha oluşturur: "aşk için de vatan".

Zekiye bütün yakarışları karşısında İslam Bey'in gitmesini kendine bir düş haliyle açıklar ve ekler; "Vatanı benden çok sevmeseydi gitmezdi."¹¹ Zekiye erkek kılığı giymiş, İslam Bey'in peşinden gitmek için hazırlanırken bu adanmışlığa Hanife Hanım karşı çıkar. Bu karşı çıkış kadının toplumdaki yerini irdelemesi açısından dikkat çekicidir. Zekiye bu sahnede Hanife Hanım nezdinde toplumun kolektif bilincine de karşı çıkar. Dönemin toplumsal düşünce ve

⁸ Namık Kemal, *a.g.e.*

⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (Haz. Zeynep Kerman), Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 234.

¹⁰ Alev Sınar Çılgın, "Vatan Yahut Silistre'de Vatan Kavramı", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 9, Bursa 2005, s. 139.

¹¹ Namık Kemal, *Vatan Yahut Silistre*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2019, s. 7.

değerlerini karşı alarak hiç tanımadığı yüzlerce erkek arasında tehlikelerle dolu, sonunu bilmediği bir yolculuğa çıkmıştır. Zekiye toplumun kendisine verdiği kadın kimliğini “erkek kılığıyla” yeniden tanımlar, kararlılığını “Gitmezsem kendimi öldüreceğim, dünyam ahretim yıkılacak”¹² şeklinde ifade eder. Zekiye toplum nazarındaki kadın algısına karşı duruşunu, askeri birliğe vardığında seçtiği “Adem” ismiyle de ayrıca bir manifesto haline getirerek ilan eder. İnsanın kadın ya da erkek fark etmeksizin ademoğlu olduğu düşüncesi din merkezietçi bir anlayışla dile getirilir.

Zekiye toplumun kendisine verdiği role karşı çıkar. Geleneksel anlatı türlerinde bulunan “kahraman-söylem”in kadın sözcüsü olur. Aralarına karıştığı gönüllü askerler kaleye vardığında Sıtkı Bey tarafından karşılanır. Gönüllülük esasınca, verilecek olan mücadelenin ne çetin ne ölümcül olduğu uzun uzun anlatılır. Erkekler vatan için cenk etmenin kutsallığından bahsederek er meydanında savaşmak istediklerini söylerler. Sıtkı Bey, Zekiye’yi pek genç bulunca ne yapabileceğini sorar gönüllü bir er olarak. Zekiye, “Vatan için öleceğim! (...) Ben, size canımı arz ediyorum. Siz bana yaşımın küçüklüğünü söylüyorsunuz. Buraya adam öldürmek için mi geldiniz? Ölmek için mi? Öldürmek içinse beni de öldürün. Ölmek içinse emin olun ki sizden daha kolay daha rahat ölürüm.”¹³ şeklinde cevap verir. Bu bilinç, Zekiye ile cephe hattına gelen erkeklerin millî bilinciyle karşılaştırma yapmaya olanak tanır.

İslam Bey Zekiye’yi bütün kalbiyle seven bir gençtir. Zekiye’ye olan aşkını onunla yüz yüze geldiği ilk sahnede dile getirir. Bu kavuşma aynı zamanda trajik bir vedaya da sahne olur. Onun için vatan sevgisi her şeyden kutsaldır. Zekiye’yi vatani için bırakıyor olmak, onunla kavuşmaktan çok daha önemlidir. İslam Bey çevresinde olan insanlarla din ve vatan merkezli bir ilişki yürütür. Zekiye’den ayrılırken de diğer karakterlerle olan iletişimde de ön planda olan bu değerlerdir. “Devlet savaş açmış. Düşman serhatte şehitlerimizin kemiklerini, topraklarını çığnemeye çalışıyor. Hiç nasıl olur ki hasmın silahı vatana çevrilsin de, karşısında iptida benim göğsümü bulmasın? Hiç nasıl olur ki, vatan muhatarada bulunsun da, ben evimde rahat oturayım?”¹⁴ İslam Bey eserin birçok yerinde vatan sözcüsü olarak karşımıza çıkar.

Sıtkı Bey vatan için yıllarca mücadele etmiş, bu uğurda ailesini, -Zekiye’nin haricinde- feda etmiştir. Eserde kimi zaman bu kayıpları adına kendi iç muhasebesini yapar. O da diğerleri gibi şehit olmaya hazırdır. Eserde geçen diğer karakterler Sıtkı Bey ile ortak bir millî bilinç taşır. Varlıklarını vatanları için her an feda etmeye hazırlardır. Bu bilinç eserin bütününe çeşitli şekilde yansımıştır. Halkın büyük kısmı, gencinden yaşlısına, askerî görevleri olmadığı hâlde cephe hattına gider. Kaleyi korumak için kimi askerlerin cephe gerisinde kalması istendiğinde kimse bunu kabul etmez. Şehit olma isteği ortak arzularıdır. Kalede, Rüstem Paşa’nın şehit olduğu haberi duyulunca kaymakam artık düşmanla mücadele edilemeyeceğini, teslim olunması gerektiğini söyler. Bütün askerler bu düşünceye karşı çıkar. Öyle ki bunu bir daha dile getireni kurşuna dizmekle tehdit ederler. Herkes için düşman karşısında zaferin kazanıldığını görmek de bu uğurda ölmek de aynı değerdedir.

Halime Kaptan

Rıfat Ilgaz’ın kaleme aldığı *Halime Kaptan*¹⁵ romanı, Kurtuluş Savaşı yıllarında eli silah tutan herkesin askere gittiği bir dönemi anlatır. Cideli Temel Reis’in çıktığı seferde ölmesi üzerine, Halime evin temel ihtiyaçlarını karşılamak için denize çıkar. Bu tecrübe onu hem kaptan hem de Kurtuluş Savaşı’nın kahramanlarından birisi yapar.

Roman büyük ölçüde cephe gerisinde yaşanan yoksulluk üzerine kuruludur. Cide; kahve, şeker, çay, sabun, gazyağı, buğday ve tuz gibi temel yaşam malzemelerinden mahrumdur.

¹² Namık Kemal, *a.g.e.*, s. 9.

¹³ Namık Kemal, *Vatan Yahut Silistre*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2019, s. 27.

¹⁴ Namık Kemal, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁵ Rıfat Ilgaz, *Halime Kaptan*, Kültür Yayınları, Ankara 2010.

Erkek nüfusu askerlik görevini yapamayacak durumda olan, 50 yaşından büyük ve 12 yaşından küçük olanlardan oluşmaktadır. Kadınlar ise savaşın cephe gerisindeki bütün yıkıcı etkilerini yaşar.

Köy halkının geçim kaynağı çiftçilik ve denizciliktir. “Gebeşköy’de her köylü, rençper olduğu kadar denizciydi de...”¹⁶ Toprak ve denizi işleyen nasırlı erler çoğu zaman açlık sınırındadır. Bütün öğünlerinin ana yemeği; içerisinde sayılabilecek azlıkta olan buğday, süpürge darısı, kara mancar ve yeşil soğandan yapılan bulgur çorbasıdır. Buğday ekmeğini bulamazlar. Yedikleri ekmek çöplü, samanlı, sap ekmeğidir. Köydeki okul savaş sebebiyle kapatılmış, öğretmen cephe hattına gönderilmiştir. Köylünün bir kısmı okuma yazma bilmez.

Gebeşköy sakinlerinin kolektif bilincini oluşturan temel unsurların bazıları şu şekilde özetlenebilir:

- 15 yaşına gelen her erkek vatan için şehit olmaya hazır bir askerdir.
- Köylüler birbirini iyi, aksi, namuslu, namussuz, padişahçı, Mustafa Kemalci şeklinde sınıflandırmaktadır.
- Kadın, namusunu gerekirse kendi kocasına karşı bile korumak zorundadır.
- Sağlık sorunları sebebiyle –sakatlık, topallık, körlük vb.- askerden köye hava değişimine gelen askerler hor görülürler.
- Asker kaçakları namussuzdur.
- Köylüler askerde olan yakınlarından iyi oldukları yönünde haber alsalar bile, başkalarının yanında bu sevinçlerini dile getirmeyiz, diğerlerinin gocunmaması için saklarlar.
- Kendi işlerini göremeyecek durumda olan yaşlı kimselerin tüm ihtiyaçları çevre komşuları tarafından giderilir.

Halime, kadınların hem cephe gerisinde hem de cephe hattındaki mücadelesini gözler önüne seren, kolektif bilincin bazı değer ve yargılarına karşı çıkan, toplumun kendine verdiği kadın kimliğini reddeden bir kişilik olarak karşımıza çıkar. Başlı açık şekilde kayınbabasının yanına giremeyen, yardım etmek amacıyla bile topluma karışmasına izin verilmeyen, bir mecliste kendisini ifade etmekten geri duran Halime’nin bütün yaşam algısı değişime uğrar. Bu değişim sonucunda benliğini oluşturan hemen hemen bütün değerler farklılaşır. Toplumun kadına verdiği kimliği yeniden tanımlar.

Halime eserin başında toplumun inanç ve değerlerine uygun olarak karakterize edilmiş şekildedir. Kayınbabasının sözleri karşısında başını öne eğen, toplumsal değer ve inançlara bağlı bir kadındır. Toplumsal değer ve inançlarına olan bağlılığı çok çarpıcı şekilde anlatılır. Halime eşinin askerden kaçmış olduğunu düşünerek onu eve almaz. Zira toplum için asker kaçağı namussuz bir adamdır. Halime kendi namusunu kocasından bile, onu öldürmeyi göze alma pahasına korur. Asker kaçağı olan bir adamın eşi olmayı reddeder. İçinde bulunduğu savaşı ve insan üzerindeki yıkımını aklı ve ruhuyla sorgular. Bu sorgulama neticesinde kimi yargılara ulaşır. Savaşın sonuçlarını toplumsal boyutta ele alır. Savaşın getirdiği yıkımla, insansız kalan toprağın ekicisiz, denizin gemicisiz kaldığını hüznle algılar. Bu noktada dönem hükümetinin yönetim politikalarıyla Mustafa Kemal arasında bir tercih yapar. Yapılan tercih yalnızca düşünsel manada kalmaz. Cephenin en ön saflarında, inandığı bu değere, canı pahasına teknesiyle cephane taşıyarak hizmet eder.

Halime evin odun ihtiyacını karşılamak için teknesine kaptan olur. Çıktığı yolculukta işlerin ters gitmesiyle gerçek kimliğini saklamak zorunda kalır. Kılık değiştiren Halime, Halim olarak karşımıza çıkar. İsmindeki bir harfin değişimiyle toplumsal manada -o dönem için-, kabul görmeyecek olan cinsiyet eşitliğine ulaşır. Bu bilinç eşiği, içinde bulunduğu toplumda yaşayan bir birey olarak “kadın” kimliğini yeniden tanımlamasını sağlar. Halime, yaşadığı bu dönüşümle toplumun kendine vermiş olduğu kimliğe karşı çıkar. Bu duruş ilk başlarda toplum

¹⁶ Rıfat Ilgaz, *a.g.e.*, s. 25.

tarafından reddolunsa da sonrasında saygıyla karşılanır. Askeri birliğin başındaki komutanın odasına girişi, kapısında bekleyen diğer köylülere cesaret verir. Kadın artık ilham verendir.

Halime Kaptan tüm değişim ve dönüşümlerden sonra diğer köylü kadınlarla konuşmaya tahammül edemez. Onun düşünce merkezi artık Kurtuluş Savaşı, cephane ve silahtır. Zihnen ve bedenen yeni dünya tasarımına ayak uydurur. Halime artık sarı yazmasında hem vatana hem ailesine bakan Türk kadınının gururunu taşır.

Halime Kaptan ve Zekiye

Eserlerde kurgulanan yaşam tasarımı büyük oranda benzerlik gösterir. Zorluklar ve imkânsızlıklarla örülü, millî bilincin ortak değerleriyle aynı düşünen ve hareket eden Anadolu insanı merkezdedir. Her iki eser, savaşın toplum üzerinde yarattığı etkileri, hem cephe hattı hem de gerisindeki sosyal hayatı çoğunlukla iki genç kadın üzerinden işler.

Halime Kaptan ve Zekiye toplumun kendileri için verdiği kadın kimliğine karşı çıkarlar. Bir cephede Halime Kaptan Kurtuluş Savaşı'nın kahramanı olarak ölümsüzleşirken, diğer tarafta Zekiye düşman birliğinin cephe hattına korkusuzca atılan kahraman bir asker oluverir. İçerisinde yaşadıkları toplumun bazı değer yargılarına karşı çıkarlar. Bu duruş önce kendi zihinlerinde sonra da toplumsal yapıda, erkek egemen toplumun kadın kimliğine yüklediği görev ve anlamı bu kez “kadın eliyle” yeniden tanımlamalarına sebep olur.

Zekiye söz konusu vatan olunca İslam Bey'e cepheye gitmesi için müsaade eder. Ondan ayrılmanın kendisi için ruh ve bedenen ölüm getireceğini bilerek vatan için fedakârlıkta bulunur. Sonrasında bu fedakârlığın kendi için hazırlayacağı sonu beklemek yerine İslam Bey'in peşinden giderek vatan uğruna, aşk yolunda ölmek ister. Benzer şekilde Halime Kaptan da ilk seferinde her ne kadar mecburi bir ihtiyaç sebebiyle denize çıkmış olsa da zaman içinde kazanmış olduğu konum ve tecrübelerini vatan için kullanır.

Halime Kaptan'ın millî bilinci, taşımakta olduğu cephanelerin yakalanması halinde düşmana kendi eliyle teslim etmektense, o cephaneyle birlikte havaya uçmayı emreder. Benzer şekilde, ölümün kaçınılmaz olduğu düşman hattının içine sızma görevi Zekiye için fedakâr bir davranış değil, mücadelenin içine katılmasıyla canlanan aynı millî bilincin bir tezahürüdür.

Sonuç

Her iki eserin ana kahramanı genç kadınlardır. Halime Kaptan ve Zekiye karşılarındaki ana çatışma unsurları olan düşman askerine ve topluma karşı cesurca davranırlar. Bu davranışları onları, içinde oldukları mücadelede kahraman yapar. Yola çıkarken sahip oldukları kadın kimliğini artan millî bilincin etkisiyle yeniden tanımlarlar. Bu tanım başlangıçta aidiyet hissettikleri toplumun kolektif bilincine ve yola çıkmadan önce alışmış oldukları yaşam tasarımına aykırıdır. Verdikleri mücadele ve gösterdikleri başarıları sayesinde, önce kendi varlıkları üzerinde sonra da yaşadıkları toplum içinde söz sahibi olurlar. Halime Kaptan, yaşamakta olduğu hayatın şartlarını ruh ve aklıyla sorgulamış, dönemin siyasal kutuplarından birine taraf olmuştur. Zekiye benzer sorgulamayı İslam Bey'in gidişinden sonra sahip olduğu kadın kimliği üzerinden yapmıştır.

Artan millî bilincin farkındalığı, ana karakterler üzerinde bazı değişimleri zorunlu hâle getirmiştir. Her iki ana karakter kılık değiştirerek erkek kimliğine hükmetmiştir. Değişimin bir diğer keskin yansıması karakterlerin isimlerinde görülür. Halime isminden bir harfi çıkararak Halim'e dönüşürken Zekiye, din merkezli bir söylemle kadın ve erkeğin varlık olarak eşitliğini simgeleyen Âdem'e evrilir.

Vatan Yahut Silistre ve *Halime Kaptan* eserlerindeki millî bilinç, temel değerler bakımından büyük benzerlikler göstermektedir. İki eserdeki bütün kahramanlar toplumun içinde bulunduğu savaş durumuna göre düşünür, davranır ve hayatlarını düzene sokarlar. Her

iki eserde işlenmiş olan sosyal hayat yoksulluk ve yoksunluk üzerine kurgulanmıştır. Yoksulluk üzerine oluşturulan kurgu iki boyutta eserlere yansımıştır. Bu yansımaların en kapsayıcı olanı, savaşın getirdiği yoksulluk sebebiyle açlık sınırında olan insanların yaşamla olan mücadelesidir. Bir diğeri, eli silah tutan hemen hemen herkesin cephe hattında olması sebebiyle yaşanan iş gücü eksikliğinden kaynaklanan insan yoksunluğudur.

Her iki eserde de ana kahramanların dışında kalan şahıs kadrosu da milleti için her an canını feda edebilecek kadar güçlü bir millî bilince sahiptir. Vatan için ölüm kutsaldır. Bu mücadeleden geri duracak herkesi namussuz ve hain olmakla suçlarlar. *Vatan Yahut Silistre*'de hainler için Divan-ı Harp, *Halime Kaptan*'da İstiklal Mahkemesi vardır.

Yayımlanma tarihleri itibariyle aralarında bir asırlık süre bulunan her iki eser millî bilinç açısından incelendiğinde, savaş döneminde yaşayan her iki toplumun da ortak bir bilinçle hareket ettiği, bu bilincin gereklerini yaş ya da cinsiyet fark etmeksizin yerine getirdiği görülmüştür.

Kaynaklar

- ASSMANN, Jan, *Kültürel Bellek*, (Çev. Ayşe Tekin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001.
- AŞKAROĞLU, Vedit, “Dede Korkut Hikâyelerinden Dirse Han Oğlu Buğaç Han Anlatısı Üzerine Sembol / Arketipsel Bir Çözümleme”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (17), 2013, 120-132.
- ÇILGIN, Alev Sınar, “Vatan Yahut Silistre’de Vatan Kavramı”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 9, Bursa 2005, 135-145.
- DOĞAN, Mehtap, “Bilincin Doğasına Yönelik Beş Temel Yaklaşımın Bir Değerlendirmesi”, *MetaZihin, Yapay Zekâ ve Zihin Felsefe Dergisi*, Sayı: 1, Haziran 2018, 21-55.
- ILGAZ Rıfat, *Halime Kaptan*, Kültür Yayınları, Ankara 2010.
- KARAAĞAÇ, Günay, *Dil Tarih ve İnsan*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.
- NAMİK KEMAL, *Vatan Yahut Silistre*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2019.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (Haz. Zeynep Kerman), Dergâh Yayınları, İstanbul 2010.
- USLU, Salih, *İlköğretim okulları II. kademedeki sosyal bilgiler dersinin milli bilincin oluşmasındaki etkisi*, Niğde Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde 2011.

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir./Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.